

Arqueologia hispànica

Codi: 100742

Crèdits: 6

Titulació	Típus	Curs	Semestre
2500241 Arqueologia	OB	2	1
2503702 Ciències de l'Antiguitat	OT	4	0

Professor/a de contacte

Nom: Nuria Romaní Sala

Correu electrònic: Nuria.Romani@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Grup íntegre en anglès: No

Grup íntegre en català: Sí

Grup íntegre en espanyol: No

Altres indicacions sobre les llengües

català

Equip docent

David Asensio Vilaro

Nuria Romaní Sala

Prerequisits

No hi ha prerequisits

Objectius

Els objectius del segon curs (amb 60 crèdits de formació nuclear obligatòria) són dotar a l'estudiant d'una formació fonamental en arqueologia. Aquesta assignatura te com a contingut l'aproximació a l'estat de la qüestió dels coneixements que la recerca històrico-arqueològica ha aportat sobre Hispania, és a dir la península ibèrica a l'època antiga. Aquest contingut abastarà tant el període protohistòric com la Hispania romana. És una assignatura complementària amb una altra assignatura nuclear obligatòria: l'Arqueologia Clàssica, que dona una visió global però molt sintètica del mon grecoromà. L'Arqueologia Hispànica, en canvi, ha de permetre a l'alumne endinsar-se en un anàlisi arqueològic més particularitzat i manejar una bibliografia molt més especialitzada sobre les fonts arqueològiques i documentals de l'antiguitat.

Competències

Arqueologia

- Contextualitzar i analitzar processos històrics.
- Que els estudiants hagin demostrat que comprenen i tenen coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es basa en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda d'aquell camp d'estudi.
- Que els estudiants puguin transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat.

Resultats d'aprenentatge

1. Dominar i identificar la història de l'entorn immediat.
2. Dominar l'estructura diacrònica general del passat.
3. Fer servir la terminologia adequada en la construcció d'un text acadèmic.
4. Identificar els mètodes propis de l'arqueologia i la seva relació amb l'anàlisi històrica.
5. Identificar els mètodes propis de la història i la seva relació amb l'anàlisi de fets concrets.
6. Interpretar i analitzar les fonts documentals.

Continguts

BLOC 1. PROTOHISTÒRIA HISPÀNICA

1. Bronze final i primera edat del ferro a la Península Ibèrica (Segles X-VI aC.): la transformació de les societats indígenes i l'impacte colonial.

- 1.1 El canvi cultural a la meitat oriental (Zona de l'Ebre; costa catalana; Terres de Ponent, País Valencià).
- 1.2 El canvi cultural a la meitat occidental: el comerç atlàntic i les esteles del sud-oest.
- 1.3 Debat i realitat dels conceptes de precolonització i d'horitzó orientalist.
- 1.4 Gènesi i desenvolupament del nucli tartèssic (Huelva i vall del Guadalquivir).
- 1.5 La perifèria tartèssica (Portugal, Extremadura, Alta Andalusia i sud-est peninsular).

2. La presència colonial fenícia i púnica a la Península Ibèrica (Segles VIII-III aC.).

- 2.1 Trets generals, objectius i naturalesa de la colonització fenícia.
- 2.2 Els tres sectors d'implantació fenícia occidental.
 1. Gadir.
 2. Costa de Màlaga i Granada.
 3. Eivissa.
- 2.3 Els canvis o "crisi" del segle VI aC. i la fase púnica.
- 2.4 El món púnic al sud de la Península Ibèrica i a Eivissa; la influència cartaginesa.
- 2.5 Quart-Hadash (Cartago Nova) i l'expansionisme bàrquida.

3. La presència colonial grega a la Península Ibèrica (Segles VI-III aC.).

- 3.1 Trets generals i context històric: la colonització focea a occident.
- 3.2 Els establiments colonials:

1. *i. Emporion*
2. *ii. Rhode.*

3.3 El comerç grec a la Península Ibèrica.

4. Els Ibers. Una cultura mediterrània (Segles VI-II aC.).

4.1 Trets culturals que els defineixen. Elements d'unitat i diversitat dels pobles ibers.

4.2 Anàlisi del tipus d'assentaments i dels patrons d'ocupació del territori.

4.3 Estructura social i econòmica a partir del registre arqueològic.

4.4 Formes d'organització política. Existència o no de formacions estatals.

5. Els Celtíbers i pobles celtes de la meitat occidental de la Península Ibèrica (Segles VI-II aC.).

5.1 Característiques bàsiques dels diferents pobles i distribució territorial.

5.2 Estructura social i econòmica.

BLOC 2. HISPANIA ROMANA.

6. L'entrada de la península ibèrica a l'òrbita romanorepublicana.

6.1. Els antecedents. Cartago i Roma, potències hegemòniques en conflicte

6.1.1. La primera Guerra Púnica i la política cartaginesa posterior

6.1.2. *Qart Hadasht-Nova Carthago*

6.2. La segona Guerra Púnica i les seves conseqüències

6.2.1. La segona Guerra Púnica

6.2.2. Arqueologia d'una batalla: els casos de *Cissa* i *Baecula*

6.2.3. Les conseqüències de la segona Guerra Púnica

6.3. *Tarraco*

7. Les primeres fases de la romanització d'Hispania.

7.1. De la campanya del cònsul Marc Porci Cató (Cató el Vell) (195 aC) a Numància (133 aC).

7.2. Assentaments militars de s. II al nord-est peninsular

7.3. *Gades* i *Emporion* i les primeres fundacions romanes: *Italica*, *Carteia*, *Corduba*.

7.4. L'etapa postnumantina i l'aprofundiment de la presència romana. Els fenòmens d'urbanització i colonització.

8. Dels darrers temps de la República al Principat d'August.

8.1. Les guerres civils romanes i la seva incidència a la península ibèrica.

8.2. La reorganització política i administrativa de les *Provinciae Hispaniarum* per part de Cèsar i August.

9. Hispania a l'època imperial

9.1. D'August a les reformes d'època flàvia: la concessió del *ius latii*.

9.2. Arqueologia de les principals ciutats de la *Hispania* romana.

9.3. De la "crisi" del segle III a l'Antiguitat Tardana: valoració del concepte crisi i transformació del model ciutat-territori

Metodologia

1.- **Activitats a l'aula:** classes magistrals (exposicions amb suport de presentacions de Power Point) i eventualment, converses a classe sobre els temes tractats i la bibliografia treballada.

2.- **Treball en grup:** cada alumne participarà en un treball d'equip que se centrarà, a partir de la bibliografia, en l'estat de la qüestió de l'arqueologia d'una de les ciutats del punt 9.2 del programa de l'assignatura. Amb el resultat d'aquest treball, cada equip prepararà una sessió d'uns 10-15 minuts, que s'exposarà en una presentació oral a l'aula (es podrà utilitzar Power Point o altres mitjans audiovisuals de suport).

3.- **Sortides de Camp:** Desplaçament a un jaciment arqueològic relacionat amb la temàtica de l'assignatura i redacció d'un treball, optatiu, recollint la informació obtinguda *in situ* i bibliogràficament, tant pel que fa a les restes arqueològiques analitzades com a la seva museïtzació.

4.- **Activitat Autònoma.** Treball sobre material bibliogràfic. Es proporciona un dossier amb un recull seleccionat de publicacions científiques significatives, dels que es farà esment i s'hauran de conèixer durant en el desenvolupament dels continguts de l'assignatura.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Activitat a l'aula: classes magistrals i exercicis puntuals	40	1,6	2, 3, 4, 6
Tipus: Supervisades			
Exercici i treball de recerca bibliogràfica	12	0,48	3, 4, 6
Pràctica de camp: treball d'un jaciment arqueològic	5	0,2	1, 3, 4, 6
Tipus: Autònomes			
Estudi i lectures sobre les matèries de l'assignatura	75	3	1, 2, 4, 6

Avaluació

Les competències d'aquesta assignatura seran avaluades mitjançant 2 mòduls: exàmens i realització i presentacions públiques dels treballs en equip, i un tercer, optatiu, un treball individual de la sortida de camp.

El sistema d'avaluació es fonamentarà essencialment en dues proves escrites, una corresponent al bloc 1 del programa i l'altra corresponent al bloc 2. Ambdós exàmens hauran d'assolir una nota mínima de 5 per tal de poder superar l'assignatura.

La nota resultant de les dues proves escrites es complementarà amb la presentació del mòdul restant: l'elaboració i presentació del treball en equip.

Aquesta nota es podrà complementar amb un treball optatiu sobre la sortida de camp programada per a l'assignatura.

La no realització d'un 10% o més de les activitats d'avaluació implicarà un no *presentat*.

L'entrega amb retard de les activitats d'avaluació sense haver-ho consensuat prèviament amb el professorat restarà un 10% de la nota per cada dia de retard.

Reavaluació:

Els estudiants d'aquesta assignatura tenen dret a la reavaluació, sempre que compleixin els següent requisit:

- Han d'haver-se presentat a totes les proves que consten en la guia docent de l'assignatura de l'any en curs

Calendari de reavaluació

Les dates dels exàmens de reavaluació estan fixades per la facultat. És la responsabilitat dels estudiants, saber la data que li correspon fer la reavaluació de la

seva assignatura. Aquestes dates estan publicades a la web de la facultat al mes de juliol del curs anterior.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Proves escrites	80	3	0,12	1, 2, 3, 4, 5, 6
Treball de la sortida de camp	OPTATIU (+0,5 pt)	5	0,2	1, 3, 6
Treball en equip	20	10	0,4	3, 6

Bibliografia

SEL-LECCIÓ DE BIBLIOGRAFIA BÀSICA

PERÍODE PROTOHISTÒRIC.

General:

- AA.VV. (1995): *Tartessos, 25 años después 1968-1993*. Jérez de la Frontera, 1995.

- CELESTINO, S.; RAFEL, N.; ARMADA, X.L. (Eds.) (2008): *Contacto cultural entre el Mediterráneo y el Atlántico (siglos XII-VIII ANE). La precolonización a debate*. Escuela

Española de Historia y Arqueología de Roma, CSIC. Serie Arqueológica, 11, Roma, 2008.

Colonització fenícia i púnica i cultura ibèrica:

- AUBET, M.E.: *Tiro y las colonias fenicias de Occidente*. Edición ampliada y puesta al día. Ed. Crítica. Barcelona, 1994.

- ARRUDA, A.M.: *Los fenicios en Portugal: fenicios y mundo indígena en el centro y sur de Portugal (siglos VIII-VI aC.)*. Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 5-6, Barcelona, 1999-2000.

- LÓPEZ CASTRO, J.L.: *Hispania Poena: los fenicios en la Hispania romana*. Ed. Crítica. Barcelona, 1995.

- GARCIA RUBERT, D.; MORENO, I.; GRACIA, F. (Coords.): *Contactes, indígenes i fenicis a la Mediterrània occidental entre els segles VIII i VI ane*. Alcanar, 2008. Colonització grega:

- SANMARTÍ GREGO, E.: "Massalia et Emporion: une origine commune, deux destins différents", *Marseille grecque et la Gaule, Etudes Massaliètes*, 3, pp. 27-41.
 - RUIZ, A.; MOLINO, M.: *Los Iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Ed. Crítica. Barcelona, 1993.
 - SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J.: *Els Ibers del Nord*. Rafael Dalmau Edit. Barcelona.
 - Aranegui, C. (Coord.) (1998): *Actas del Congreso Internacional: los Iberos, Príncipes de Occidente, Estructuras de poder en la sociedad ibérica*. Fundació La Caixa. Barcelona, 2005.
 - MATA, C.; PÉREZ-JORDÀ, G. (Dirs.): *Actes de la III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, SAGUNTUM-PLAV, Extra 3, València, 2000*.
 - MARTÍN, A.; PLANA, R. (Coord.): *I Taula Rodona Internacional d'Ullastret: Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la Mediterrània occidental, Monografies d'Ullastret, 2, Girona, 2001*.
 - BELARTE, M.C.; SANMARTÍ, J. (Eds.): *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental*. Arqueomediterrània, 9, Universitat de Barcelona, 2006.
- Tarradell, quaranta anys de les 'arrels de Catalunya'*. Revista Cota Zero, 18, Vic, 2003.
- AA.VV.: XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Món Ibèric als Països Catalans, Homenatge a Josep Barberà i Farràs, Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà, 2005.

HISPANIA ROMANA

Obres generals

Hispania, el Legado de Roma (catàleg de la exposició). Saragossa, 1998.

ANDREU PINTADO, J.; CABRERO PIQUERO, J.; RODÀ DE LLANZA, I. (ed.); *Hispaniæ Las provincias hispanas en el mundo romano* UNED-ICAC: Tarragona, 2009.

www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/231070/53.22_hispaniae.pdf?sequence=1

ARCE, J.; ENSOLI, S.; *Hispania romana. De tierra de conquista a provincia del Imperio*, Catàleg de l'exposició. Roma, 1997.

BENDALA GALÁN, M.; FERNÁNDEZ OCHOA, C.; DURÁN CABELLO, M.R.; MORILLO CERDÁN, Á. (coord.); *La arqueología clásica peninsular ante el tercer milenio: en el centenario de A. García y Bellido*. Madrid: CSIC, 2005.

FERNÁNDEZ OCHOA, C.; MORILLO, A.; *La arqueología hispanorromana a fines del siglo XX. Bibliografía temática y balance historiográfico*. Madrid, 2005.

KEAY, S.; *Hispania romana*, Sabadell: AUSA, 1992 (primera edició anglesa *Roman Spain*, British Museum Publications, 1988).

PREVOSTI, M.; "L'època romana" a *Història agrària del Paísos Catalans*, vol. I: Antiguitat. Barcelona, 2005, p.293-480.

RICHARDSON, J. S.: *Hispania. Spain and the development of Roman Imperialism*. Cambridge, 1986.

RICHARDSON, J.S.; *Hispania y los romanos*. Barcelona: Ed. Crítica, 1998.

RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, O. (2011); *Hispania Arqueológica. Panorama de la cultura material de las provincias hispanorromanas*. Sevilla, 2011.

ROLDÁN HERVÁS, J.M.; SANTOS YANGUAS, J.; *Hispania romana. Conquista, sociedad y cultura (s. III a.C.-IV d.C.)*. Historia de España. 2, Madrid: Espasa-Calpe, 1999.

SÁNCHEZ MORENO, E. (coord.), *Protohistoria y Antigüedad de la Península Ibérica. Vol.II. La Iberia prerromana y la Romanidad*. Madrid: Sílex, 2007.

II Guerra Púnica a Iberia

BELLÓN RUIZ, J.P.; RUIZ RODRÍGUEZ, A.; MOLINOS MOLINOS, M.; RUEDA GALÁN, C.; GÓMEZ CABEZA, F. (coord.) *La Segunda Guerra Púnica en la península ibérica. Baecula: arqueología de una batalla*. Jaén: Publicaciones de la Universidad de Jaén, Vicerrectorado de Proyección de la Cultura, Deportes y Responsabilidad Social, 2015.

BENDALA GALÁN, Manuel (ed.) *Fragor Hannibalis. Aníbal en Hispania*. Madrid: Comunidad de Madrid y Museo Arqueológico Regional, 2013.

NOGUERA GUILLÉN, J.; BLE GIMENO, E.; VALDÉS MATÍAS, P.; *La segona Guerra púnica en el nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*, Societat Catalana d'Arqueologia, 2013.

https://www.academia.edu/5369756/La_Segona_Guerra_P%C3%BAnica_al_nord-est_d_Iberia_una_revisi%C3%9

NOGUERA GUILLÉN, JAUME. *La conquesta romana de Catalunya*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/231384/53.62_conquesta.pdf?sequence

Conquesta d'Hispania

BENDALA, M. (coord.); *Los Escipiones: Roma conquista Hispania* (catàleg de l'exposició celebrada al Museo Arqueológico Regional, Alcalá de Henares, de febrer a setembre de 2016). Alcalá de Henares, 2015.

JIMENO, A. (ed.): *Celtíberos. Tras las huellas de Numancia*. Salamanca, 2008.

MARÍN DÍAZ, M.A.: *Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana*. Granada, 1988.

MORILLO CERDÁN, A. (coor.); *El ejército romano en Hispania. Guía arqueológica*. Universidad de León, 2007.

PERA ISERN, J.; VIDAL PALOMINO, J. (ed.); *Fortificaciones y control del territorio en la Hispania republicana*. Saragossa: Libros Pórtico, 2016.

Ciutats romanes a Hispania

La ciutat en el món romà, (Actes de XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 1993), 2 vols. Tarragona, 1994.

Ciudades privilegiadas en el Occidente Romano. Sevilla, 1999.

Iberia, Hispania, Spania. Una mirada desde Ilici. Alacant, 2004.

Simulacra Romae (pàgina web del projecte Europeu Culture 2000).

www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae.index.htm

ABAD, L.; KEAY, S.; RAMALLO, S. (eds.): *Early roman towns in Hispania Tarraconensis*. Portsmouth, 2006.

DUPRÉ, X. (ed.): *Las capitales provinciales de Hispania*. Vol. 1: Córdoba (*Colonia Patricia Corduba*). Vol. 2: *Colonia Augusta Emerita*. Vol. 3: *Colonia Urbs Triumphalis Tarraco*. Roma, 2004. Vol. 4: *Caesaraugusta*, 2007.

GUITART, J.: "Un programa de fundacions urbanes a la *Hispania Citerior* del principi del segle I a.C.", a *La ciutat en el món romà*, Tarragona, 1994.

BELTRÁN FORTES, J.; RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, O. (coord.). *Hispaniae urbes: Investigaciones arqueológicas en ciudades históricas*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla-Secretariado de Publicaciones, 2012.

JIMENEZ SALVADOR, J.L.; RIBERA, A. *Valentia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. València, 2002.

ORFILA, M; CAU, M.A. (eds.): *Les ciutats romanes del Llevant peninsular i les illes Balears*. Barcelona, 2004.

TARRADELL, M.: *Les ciutats romanes als Països Catalans*, Barcelona, 1978.

Temes monogràfics dins la *Hispania* romana

La casa urbana hispanorromana, (Actes del Congrés de Saragossa, 1988), Saragossa, 1991.

PUIG I CADAFALCH, J.: *L'Arquitectura romana a Catalunya*, Barcelona, 1934.

RAMALLO, S.; SANTIUSTE, F. (ed.): *Teatros romanos de Hispania*, Murcia, 1993.

REMOLÀ VALLVERDÚ, J.A.; ACERO PÉREZ, J. (ed.) *La gestión de los residuos en Hispania*.Mèrida: CSIC, 2011.

TRILLMICH, W.; ZANKER, P. (eds.): *Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit*, (Actes del col.loqui de Madrid, 1987), Munic, 1990.

VAQUERIZO, D. (ed.): *Espacio y usos funerarios en el Occidente romano*. Actas del Congreso Internacional. Córdoba, 2002.